

תלמוד בבלי המבואר

מתיבתא

ביאורי הגמרא

שינון התלמוד

מסכת ברכות
דפים ב. - יז:

תלמוד בבלי המבואר - 'מתיבתא'

יוצא לאור על ידי
ממלכת התורה "עוז והדר"

בנשיאות הגאון רבי יהושע לייפער שליט"א
אב"ד 'באר משה' מאנסי
נשיא ממלכת התורה 'עוז והדר'

©

כל הזכויות שמורות

לממלכת התורה "עוז והדר"

Rabbi Y. Leifer

8 Truman Ave.

New Square, N.Y. 10977

היות ומושקע במהדורה חדשה מפוארת זו הון רב ויגיעה רבה לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל עפ"י הזכויות בכל המדינות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה, צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מוספר זה, וכן אין לתרגם או לאחסן במחשב או לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין לעשות שימוש מסחרי בחומר הנדפס בביאורים, במקורות ובכל ההוספות, ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין, ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הפצה והזמנות:

'היכלי תורה'

בארץ ישראל: טלפון. 9924603 (02) פקס. 5435884 (03)

בארה"ב: 718)437-0054 Fax. 718)437-3514 Tel.

נדפס על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

נדפס בארץ ישראל

Printed in E. ISRAEL

הארות והערות יתקבלו בכריכה

בת.ד. 9359 בית שמש פקס. 03-5423180

פרק ראשון - מאימתי

[ב.] מסכת ברכות עוסקת בעיקרה בדיני קריאת שמע, תפילות וברכות, והמסתעף מהם, והיא כוללת ארבעה עניינים עיקריים: א. דיני קריאת שמע וברכותיה. ב. דיני שלש התפילות, שחרית מנחה וערבית, ותפילת מוסף. ג. דיני ברכות והנהנין. ד. דיני ברכות ההודאה והשבח. מסכת זו נקבעה בראש המסכתות, משום חשיבותם של העניינים בהם היא עוסקת, כקריאת שמע שיש בה מיסודות האמונה [יחוד ה' וכדומה], ומשום שענייניה נוהגים בכל יום ויום.

פרק זה עוסק בדיני קריאת שמע וברכותיה, ומתבארים בו שלשת העניינים הללו: א. זמני קריאת שמע בערבית ובשחרית. ב. אופן הקריאה. ג. הברכות שיש לברך לפני קריאת שמע ולאחריה. כמו כן מתבארים בפרק דיניה של מצות זכירת יציאת מצרים בכל יום.

משנה

נאמר בתורה בפרשת שמע (דברים ו ז) וְדַבַּרְתָּ בָם וְגו' וּבִשְׁכַבְּךָ וּבִקְוֹךָ. חכמים למדו מפסוק זה (לפני י:) שיש לקרוא קריאת שמע פעמיים ביום, בזמן השכיבה [קריאת שמע של ערבית] ובזמן הקימה [קריאת שמע של שחרית]. ומכיון שאין הדבר ברור אימתי הם זמן השכיבה וזמן הקימה, הוצרכה המשנה לבאר. משנתנו עוסקת בזמני קריאת שמע של ערבית. המשנה מבארת אימתי מתחיל זמן קריאת שמע של ערבית. **מַאימְתִי קוֹרִין אֶת שְׁמֵי בְּעֶרְבִין** - ממתי אפשר לקרוא קריאת שמע בכל ערב.

מִשְׁעָה שֶׁהַבְּהֵמָה שֶׁנִּטְמָאוּ וְטָבְלוּ בְּכִנְסִים - רשאים להכנס לַאֲכֹל בְּתַרְוֻמָּתָן, דהיינו משעת צאת הכוכבים, שמאז הוא זמן שכיבה. אבל הקורא קודם לכן לא יצא, מפני שאין דרכם של בני אדם לשכב קודם לצאת הכוכבים, ואין זמן זה נחשב כזמן שכיבה.

המשנה מבארת אימתי הוא סוף זמן הקריאה, ומביאה שנחלקו תנאים בדבר. זמן קריאת שמע של ערבית נמשך

עַד סוֹף הָאֲשִׁמוּרָה [-המשמרת] הָרִאשׁוֹנָה משלש המשמרות שבלילה, דהיינו עד שליש הלילה, אבל לאחר מכן אין זה זמן שכיבה. אלו הם דְּבָרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וְחֲכָמִים חוֹלְקִים וְאֹמְרִים, זמן הקריאה הוא עַד חֲצוֹת הלילה. רַבֵּן גַּמְלִיאֵל אָמַר, זמן הקריאה הוא עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשָּׁחַר - עד שיאירו השמים במזרח, כלומר עד סוף הלילה, משום שכל הלילה נחשב זמן שכיבה.

המשנה מביאה מעשה בענין זה, וממנו מתבארת דעת חכמים. **מִשְׁעָה וּבָאוּ בְּנֵיוֹ שֶׁל רַבֵּן גַּמְלִיאֵל** לאחר חצות הלילה **מִבֵּית הַמִּשְׁתָּה** - ממקום שנערכה בו סעודה, וְאָמְרוּ לֹא לֵאבִיהֶם, עדיין לֹא קָרִינוּ אֶת קְרִיאת שְׁמֵי, ושאלוהו האם לדעת חכמים שזמן הקריאה הוא עד חצות הלילה [והלכה כמותם], חייבים הם לקרותה עכשיו אף שכבר עבר זמן חצות. אָמַר רַבֵּיהֶם רַבֵּן גַּמְלִיאֵל, אף על פי שכבר עבר זמן חצות הלילה, אֵם לֹא יַעֲלֶה עַדִּין עַמּוּד הַשָּׁחַר, חַיִּיבִין אַתֶּם לְקָרוֹת קְרִיאת שְׁמֵי אף לשיטת חכמים, משום שגם הם מודים שזמן קריאת שמע מן התורה הוא כל הלילה.

הוסיף רבן גמליאל ואמר לבניו, וְלֹא על מצוה זו של קריאת שמע בַּבֵּיטָה, אָמְרוּ חכמים שזמנה עד חצות, אף על פי שמן התורה זמנה עד שיעלה עמוד השחר, אָמְרוּ בָּלָּ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמִים שֶׁזֶּמֶן מִצוֹתָם הוּא עַד חֲצוֹת, מִן הַתּוֹרָה מִצְוָתָן עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשָּׁחַר,

וחכמים הם שהגבילו את הזמן והקדימוהו לחצות. כך הוא הדין בְּהַקְטֵר חֲלָבִים שֶׁל קֶרְבָּנוֹת וְהַקְטֵר אֲבִירִים שֶׁל קֶרְבֵּן עוֹלָה, שכאשר נזרק דמם ביום ועדיין לא הוקטרו, מִצְוָתָן להקטירם כל הלילה עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשָּׁחַר [ואז, בשעה שעלה עמוד השחר, אם לא היו על המזבח, נפסלו בלינה]. וְכֵן בָּלָּ הַקֹּדֶשׁ הַנֶּאֱכָלִים לַיּוֹם אַחֶד, כלומר שזמן אכילתם הוא ביום הקרבתם ובלילה

[ב.] **מִשְׁנָה מַאימְתִי קוֹרִין אֶת שְׁמֵי בְּעֶרְבִין, מִשְׁעָה שֶׁהַבְּהֵמָה נִכְנָסִים לַאֲכֹל בְּתַרְוֻמָּתָן, עַד סוֹף הָאֲשִׁמוּרָה הָרִאשׁוֹנָה, דְּבָרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וְחֲכָמִים אֹמְרִים עַד חֲצוֹת. רַבֵּן גַּמְלִיאֵל אָמַר עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשָּׁחַר. מִשְׁעָה וּבָאוּ בְּנֵיוֹ מִבֵּית הַמִּשְׁתָּה, אָמְרוּ לוֹ, לֹא קָרִינוּ אֶת שְׁמֵי, אָמַר לָהֶם, אִם לֹא עָלָה עַמּוּד הַשָּׁחַר חַיִּיבִין אַתֶּם לְקָרוֹת. וְלֹא זֶה בְּלִבְדָּ אָמְרוּ, אֲלֵא כָּל מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמִים עַד חֲצוֹת, מִצְוָתָן עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשָּׁחַר, הַקָּטָר חֲלָבִים וְאֲבִירִים מִצְוָתָן עַד שְׁיַעְלָה עַמּוּד הַשָּׁחַר, וְכָל הַנֶּאֱכָלִים לַיּוֹם אַחֶד.**

רש"י: מאימתי קורין את שמע בערבין. משעה שהבהמה נכנסים לאכול צמחיה. עד סוף האשמורה הראשונה. שלש הלילה כדמפרש גמ' (דף א.) ומשם ואילן עבר זמן דלא מקרי מו זמן שכיבה ולא קרינן ציה שזכנך ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. אם כן למה קורין אותה ציה הכנסת כדי לעמוד בתפלה ממון דברי תורה והכי תניא צריי צרכות ירושלמי. ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך. ובקריאת פרשה ראשונה שאלם קורא על מטתו יצא: עד שיעלה עמוד השחר. שכל הלילה קרוי זמן שכיבה: הקטור חלבים ואבירים. של קרבנות שזרק דמן ציוס: מצותן. להעלות כל הלילה ואין נפסלים צליה עד שיעלה עמוד השחר והן למטה מן המזבח דכתי' לא ילין לצקר (שמות נז): חלבים. של כל קרבנות: אבירים. של עולה: וכל הנאכלים ליום אחד. כגון מטאת ואשם וכנשי עזרת ומנחות ותודה:

שלאחריו [נגון חטאת, אשם, כבשי עצרת, מנחות ותודה], שאמרו חכמים (נחמס נג) שזמן אכילתם מסתיים בחצות הלילה, מן התורה מְצֻתָן לאכלם עַד שְׁיַעֲלָה עֲמֹד הַשָּׁחַר [ולא רק עד חצות], שרק בעלות השחר הם נעשים 'נותר' ואסור לאכלם עוד.

סיים רבן גמליאל את דבריו ואמר, **אם בן**, שמודים חכמים שמן התורה אפשר לקרוא קריאת שמע ולאכול קדשים עד עלות השחר, לָמָּה אָמְרוּ חֲכָמִים שזמן מצוות אלו הוא רק עַד חֲצוֹת. התשובה לכך היא, שאמרו כן בְּדִי לְהַרְחִיק את האדם מן הַעֲבִירָה, שלא יכשל בביטול מצות קריאת שמע, על ידי שידחה את קריאתה לשעה מאוחרת ולבסוף ישכח לקרותה ויעבור זמנה, וכן שלא יכשל באכילת קדשים אחר זמנם [שהוא איסור שעונשו כרת], על ידי שידחה את אכילתם לשעה מאוחרת ולבסוף יאכלם אחר עלות השחר. לכך זירוהו חכמים ואמרו שיקרא קריאת שמע עד חצות, וכן שיאכל את הקדשים עד חצות, אף שמן התורה נמשך זמנם גם אחר שעה זו.

גמרא

הגמרא דנה בשאלת התנא 'מאימתי קורין את שמע בערבין'. שואלת הגמרא, תָּנָא הֵיכָא קָאֵי - היכן עמד התנא בלימודו, דְּקִתְנֵי - שמתוך כך התחיל לשנות ולברר 'מאימתי קורין את שמע בערבין'. כלומר, ממה ששאל

התנא 'מאימתי קורין את שמע בערבין', משמע שפשוט היה לו שחייבים לקרוא קריאת שמע, ומהיכן למד חובה זו. וְתוּ - ועוד יש לשאול, מָאי שְׁנָא דְתַנִּי בְּעֶרְבִית בְּרִישָׁא - מדוע ביאר התנא תחילה את זמן קריאת שמע של ערבית, ורק לאחר מכן (לפס' ע:) ביאר את זמן קריאת שמע של שחרית, לְתַנִּי דְשַׁחְרִית בְּרִישָׁא - היה לו לפתוח תחילה בביאור זמן קריאת שמע של שחרית.

הגמרא מיישבת את שתי השאלות בתשובה אחת. משיבה הגמרא, תָּנָא אֶקְרָא קָאֵי - התנא עסק בלימוד המקרא,

דְּכָתִיב (דברים יז) 'וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ', ומקרא זה מלמד שחייב אדם לקרוא קריאת שמע, ומתוך כך החל התנא לברר במשנתו אימתי הוא זמנו של חיוב זה. ומאחר ובפסוק הוזכרה קריאת שמע של ערבית קודם קריאת שמע של שחרית, שהרי נאמר בתחילה 'וּבְשִׁכְבְּךָ' ורק לאחר מכן נאמר 'וּבְקוּמְךָ', על כן פתח התנא בבירור זמן קריאת שמע של ערבית.

מוסיפה הגמרא, וְהָכִי קִתְנֵי - וכך כוונת התנא לשנות, זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע דְשִׁכְבָּה שלמדנו מן הפסוק, אִימַת - אימתי הוא מתחיל, 'מִשְׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים נִכְנְסִין לְאֹכֹל בְּתְרוּמָתָן'. וְאִי בְּעִית אִימָא יְלִיף מְבַרִייתוֹ שֶׁל עוֹלָם, דְּכָתִיב וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד. אִי הָכִי, סִיפָא דְקִתְנֵי בְשַׁחַר מְבַרְךְ שְׁתֵּים לִפְנֵיהּ וְאַחַת לְאַחֲרֵיהּ וּבְעֶרֶב מְבַרְךְ שְׁתֵּים לִפְנֵיהּ וְשְׁתֵּים לְאַחֲרֵיהּ.

הגמרא מביאה תירוץ נוסף על הקושיא השניה [מדוע הקדים התנא לעסוק בקריאת שמע של ערבית]. אומרת הגמרא, וְאִי בְּעִית אִימָא - ואם תרצה תוכל ליישב, שהטעם שהקדים התנא לבאר את זמן קריאת שמע של ערבית קודם שביאר את זמן קריאת שמע של שחרית, הוא משום דִּילָיִף מְבַרִייתוֹ שֶׁל עוֹלָם - שלמד סדר זה מברייתא העולם, דְּכָתִיב (בראשית א) 'וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד', הרי שבברייתא העולם קדם הערב לבוקר, ולפיכך הקדים גם התנא לבאר את זמן קריאת שמע של ערבית, קודם שביאר את זמן קריאת שמע של שחרית.

הגמרא דנה בתירוץ השני.

מקשה הגמרא, אִי הָכִי - אם כך, שטעם הקדמת קריאת שמע של ערבית הוא משום שבכל מקום יש להקדים את הערב לבוקר, וכפי שמצינו בברייתא העולם, מעתה קשה, סִיפָא דְקִתְנֵי - המשנה להלן (ב:) ששינוי בה, בְּשַׁחַר - בבוקר, בעת שקורא האדם קריאת שמע של שחרית, מְבַרְךְ שְׁתֵּים - שתי ברכות לְפָנֶיהּ - קודם קריאתה, וּבְעֶרֶב, בעת קוראו קריאת שמע של ערבית, מְבַרְךְ שְׁתֵּים - שתי ברכות לְפָנֶיהּ וְשְׁתֵּים לְאַחֲרֵיהּ, הרי שהקדימה המשנה

מְצֻתָן עַד שְׁיַעֲלָה עֲמֹד הַשָּׁחַר, אִם בֶּן לָמָּה אָמְרוּ חֲכָמִים עַד חֲצוֹת, בְּדִי לְהַרְחִיק אֶת מֶן הַעֲבִירָה.

גמרא תָּנָא הֵיכָא קָאֵי דְקִתְנֵי מְאִימַתִּי, וְתוּ מָאי שְׁנָא דְתַנִּי בְּעֶרְבִית בְּרִישָׁא, לְתַנִּי דְשַׁחְרִית בְּרִישָׁא. תָּנָא אֶקְרָא קָאֵי, דְכָתִיב בְּשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ, וְהָכִי קִתְנֵי, זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע דְשִׁכְבָּה אִימַת, מִשְׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים נִכְנְסִין לְאֹכֹל בְּתְרוּמָתָן. וְאִי בְּעִית אִימָא יְלִיף מְבַרִייתוֹ שֶׁל עוֹלָם, דְּכָתִיב וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד. אִי הָכִי, סִיפָא דְקִתְנֵי בְשַׁחַר מְבַרְךְ שְׁתֵּים לִפְנֵיהּ וְאַחַת לְאַחֲרֵיהּ וּבְעֶרֶב מְבַרְךְ שְׁתֵּים לִפְנֵיהּ וְשְׁתֵּים לְאַחֲרֵיהּ.

רש"י: מִצֻּתָן. וּמֵן אֲכִילָתָן: עַד שְׁיַעֲלָה עֲמֹד הַשָּׁחַר. וְהוּא מְצִיָּאן לְהוֹיָהּ נֹתֵר דְכַמִּיז צִמּוּדָה לֹא יֵינֵן מִמֶּנּוּ עַד צֶקֶר (ויקרא יז) וְכֹלֵם מִמּוּדָה יִלְמְדוּ: אִם בֶּן לָמָּה אָמְרוּ חֲכָמִים עַד חֲצוֹת. נִקְרִיאַת שְׁמַע וְצִמּוּלָתָהּ קִדְשִׁי: בְּדִי לְהַרְחִיק אֶת מֶן הַעֲבִירָה. וְאַסְרוּם צִמּוּלָתָהּ קִדְשִׁי: כִּי לֹאֵלֶּכֶן לְאַחַר עֲמֹד הַשָּׁחַר וּיִתְחַיֵּיז כֶּרֶם וְכֵן נִקְרִיאַת שְׁמַע לִזְרוֹת אֵת הָאֵדָם שֶׁלֹּא יֵאֲמַר יֵשׁ לִי עוֹד שְׁהוּם וְצִמּוּן כִּי יַעֲלֶה עֲמֹד הַשָּׁחַר וְעֵצֶר לוֹ הוּמָן. וְהַקֶּטֶר חֲלָצִים דְקִתְנֵי הֵכָא לֹא אָמְרוּ צוֹ חֲכָמִים עַד מִלּוֹת כֹּלֵם וְלֹא נִקְטָ לְהוֹ הֵכָא אֵלֶּם לְהוֹדִיעַ שֶׁכֵּן דְּכֵר הַנוֹהַג צִלִּילָה כֶּשֶׁר כֹּל הַלִּילָה. וְהָכִי נִמִּי מִנֵּן צִפְרָק שְׁנֵי דְמִגִּילָה (דף כ:) כֹּל הַלִּילָה כֶּשֶׁר לְקִצִּירָה הַעוֹמֵר וְהַקֶּטֶר חֲלָצִים וְאַצִּירָה: גְּמ' הֵיכָא קָאֵי. מֵהִיכָא קָאֵי סִלִּיק דְתַנָּא זִיָּה חוֹצֵת קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁהִתְחִיל לְשֹׁאֵל כֹּהֵן זְמַן הַקְרִיאָה: אֶקְרָא קָאֵי. וְשֶׁסֶּלֶם חוֹצֵת הַקְרִיאָה: וְאִיבַע"א. הֵכָא דְתַנָּא עֲרִינִי צִרְשָׁא יְלִיף מְבַרִייתוֹ שֶׁל עוֹלָם:

הגמרא מביאה ברייתא בה מבואר חידוש זה, וכן מקורו בפסוקים. אומרת הגמרא, חידוש זה שאמרנו, שחסרון הכפרה אינו מעכב באכילת תרומה, הוא **פדתיא** - כמו

שְׁמִשׁוֹ הוּא - הכוונה בו לשקיעת החמה, ו**מאי** - ומהו פירושו של מה שנאמר '**וְהָיָה**', הכוונה בו היא **מִתְהַר** **יִמָּא** - שנטהר היום והתפנה אור השמש ממנו, ואז מותר הכהן לאכול בתרומה, ומה שלא הביא את כפרתו אינו מעכבו מכן.

אָמַר מֶר - שנינו במשנתנו (לעיל ע"ב), שזמן קריאת שמע של ערבית הוא **מִשְׁעָה שְׁהַכְהִנִּים נִכְנָסִין לְאַכּוּל בְּתַרְוֻמָּתָן** [והיינו מצאת הכוכבים] עד סוף האשמורה הראשונה וכו'.

הגמרא מביאה זמנים אחרים שנאמרו בזה, ודנה האם הם סותרים לזמנים האמורים במשנה. שואלת הגמרא, **וְרַמְיָנָהוּ** - ויש לשאול על כך מברייתא ששנינו בה זמנים אחרים, שכך שנינו בברייתא, **מֵאִימָתִי מִתְחִיל הַזֶּמֶן בּו קוֹרִין אֶת שְׁמַע בְּעֶרְבִין**, משעה שהעני נכנס בימות החול **לְאַכּוּל** את פתו **בְּפֶלֶח**, שמתוך שאין לו נר שיאיר לו בסעודתו, הוא נכנס לאכול את פיתו מיד בתחילת הלילה, כשעדיין נותר מעט מאור היום. ועד מתי ניתן לקרוא קריאת שמע, **עַד שְׁעָה שְׁעוּמָד** העני **לְיִפְטָר** [לצאת] **מִתּוֹךְ סְעוּדָתוֹ**.

מבאר הגמרא את השאלה, **כִּיפָא** - מה ששנתה

הברייתא בסיום דבריה, שסוף זמן קריאת שמע הוא בשעה שהעני מסיים את סעודתו, **וְיָדָא פְּלִיגָא אִמְתַּנִּיתִין** - ודאי היא חולקת בכך על המשנה, שהרי הזמן המוקדם ביותר שבמשנה הוא סוף האשמורה הראשונה, ואילו השעה בה מסיים העני את סעודתו קודמת לזמן זה הרבה. אלא שיש לשאול על הרישא - מה ששנתה הברייתא בראשית דבריה, שתחילת זמן קריאת שמע הוא בשעה שהעני נכנס לאכול פיתו במלח, **מִי לִימָא פְּלִיגָא אִמְתַּנִּיתִין** - האם נאמר שגם בכך חולקת הברייתא על משנתנו שאמרה שהזמן הוא משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן.

משיבה הגמרא, **לָא**, אין מחלוקת בין המשנה והברייתא אודות תחילתו של זמן קריאת שמע, משום שהזמן בו העני נכנס לאכול את פיתו בכל לילה, והזמן בו פָּתָן טמא

[היה לפסוק לומר] '**וְיִטְהַר**', שהוא לשון ציווי, ולא 'נטהר' שמשמעו שבבוא השמש הוא נטהר ממילא. אלא ודאי, **מאי** - מהו פירושו של מה שנאמר '**וְיִטְהַר**', הכוונה בו היא **מִתְהַר יִמָּא** - נטהר היום והתפנה אור השמש ממנו, ולשון הפסוק היא **בְּדִאמְרִי**

אִינְשֵׁי [כפי שרגילים האנשים לומר] **אֵינֶרְב שְׁמִשָּׁא וְאֵדְבִי יִמָּא** - שקעה החמה ונטהר היום, כלומר, הסתלקה השמש מן העולם לגמרי [וממילא מה שנאמר קודם לכן 'ובא השמש' היינו שקיעת החמה ולא זריחתה]. ונמצא שכוונת הפסוק כך היא, שאחר שהעריבה השמש לגמרי בצאת הכוכבים, רשאי הכהן לאכול בתרומה, וכדברי הברייתא.

הגמרא מביאה הוכחה אחרת, שהפסוק 'ובא השמש וטהר' עוסק בהערב שמש. **בְּמַעֲרָבָא** - בארץ ישראל, **הוּא** [ההוכחה זו] **דְּרַבָּה בַּר רַב שִׁינָא**, שאין לומר ש'וטהר' הוא טהר גברא [משום שאם כן היה לפסוק לומר 'וִיטְהַר'], **לָא שְׁמִיעַ לָהּ** - לא שמעוה, ומשום כך **בְּעֵי לָהּ מִיבְעִינָא** - הסתפקו ספק בפירוש הפסוק. וכך הסתפקו, **הָאִי** - זה שנאמר '**וְיָבֵא הַשֶּׁמֶשׁ**', האם **בִּיאַת שְׁמִשׁוֹ הוּא** - הכוונה בו לשקיעת החמה, ולפי זה **מאי** - מהו פירושו של מה שנאמר '**וְיִטְהַר**', הכוונה בו היא ש**מִתְהַר יִמָּא** - שנטהר היום והתפנה אור השמש ממנו לגמרי, והיינו צאת הכוכבים. או **דִּילֵמָא** - שמה נפרש באופן אחר, ש'ובא השמש', **בִּיאַת אֹרֹז הוּא** - הכוונה בו לזריחת החמה בבוקר היום השמיני, ו**מאי** - ומהו פירושו של מה שנאמר '**וְיִטְהַר**', הכוונה בו היא **מִתְהַר גְּבָרָא** - שיטהר האדם על ידי הבאת קרבנותיו, ורק אז יוכל לאכול בתרומה.

וְהָדָר פְּשֻטוֹ לָהּ - ואחר כך פשטו בני ארץ ישראל את ספיקם **מִבְּרִייתָא, מִדְּקִתְנִי** [מכך ששנינו] **בְּבְרִייתָא, מֵאִימָתִי מִתְחִילִין לְקִרְוֹת קְרִיאַת שְׁמַע בְּעֶרְבִית וכו', משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן, סִימָן לְדָבָר צֵאת הַכּוֹכָבִים**, הרי שזמן אכילת תרומה הוא בצאת הכוכבים, ואף שעדיין לא הביא את כפרתו, אם כן **שְׁמִיעַ מִיָּדָה** - מוכח מברייתא זו ש'ובא השמש' האמור בפסוק, **בִּיאַת**

בשם 'יום', ומאחר ובפסוק הקודם נאמר שעסקו במלאכה מעלות השחר ועד צאת הכוכבים, יש ללמוד מכאן שבצאת הכוכבים מסתיים היום ומתחיל הלילה.

קודם שהגמרא דנה בזמני הקריאה האמורים בברייתא, היא מבארת את סיום דברי הברייתא. שואלת הגמרא, **מאי 'ואומר'** - לשם מה הוסיפה הברייתא את הפסוק השני בכדי ללמוד ממנו שהלילה מתחיל מצאת הכוכבים, הרי כבר מהפסוק הראשון שנאמר בו שעסקו במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים, יש רמז לכך שבצאת הכוכבים מסתיים היום, שהרי אין דרך בני אדם לבנות בלילה, וכן אינם מפסיקים את מלאכתם מבעוד יום, וכאמור.

משיבה הגמרא, כוונת הברייתא לומר כך, **וכי תימא** - אם תרצה לדחות את הראיה מהפסוק הראשון, ולומר שבאמת **מפי ערבא שמשא** - מזמן שקיעת החמה כבר צאת הכוכבים, **ואינהו** - והעובדים שם בבנין החומה **דמחשבי** - היו מחשיבים, כלומר, ממשיכים את עבודתם בלילה לאחר שקיעת החמה, עד צאת הכוכבים, **ומקדמי** - וכן היו משכימים להתחיל את עבודתם מעלות השחר קודם שיתחיל היום [ונאמר שאף

התחלת היום אינה בעלות השחר אלא רק מהנץ החמה], וזאת משום שמיהרו לגמור את בניית החומה בכדי להנצל מהאויבים שהציקו להם, ואם כן אי אפשר ללמוד מהפסוק מתי היא תחילת הלילה. על כך משיבה הברייתא, **תא** - [בוא] **שמע** מה שנאמר שם בהמשך, **'והיו לנו הליילה משמר והיום מלאכה'**, ומבואר בפסוק זה שלא עבדו אלא ביום [ולא הקדימו והחשיכו כלל], ונמצא שכל זמן המלאכה המוזכר בפסוק הראשון, שהוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים, נקרא 'יום', והרי שיש מכך 'זכר לדבר', שצאת הכוכבים הוא סיום היום ותחילת הלילה.

עתה שבה הגמרא לדון בזמני הקריאה האמורים בברייתא, בכדי לדון מהם אודות הזמנים שנתבארו לעיל. אומרת הגמרא, **קא סלקא דעתך** - היה עולה בדעתך לומר [כלומר, הפשטות היא], **דהזמן בו עני נכנס לאכול פיתו**

שטבל נכנס לאכול בתרומה, **חד שיעורא הוא** - שיעור זמן אחד הם, ששניהם נכנסים לאכילתם בצאת הכוכבים, וזהו תחילתו של זמן קריאת שמע בין למשנה ובין לברייתא.

הגמרא מבררת האם אכן ניתן לומר ששיעורי 'עני' ו'כהן' שונים, ששניהם נכנסים לאכילתם בזמן אחד, ומביאה ברייתא ממנה יש לדון בכך. מקשה הגמרא, וכי עני וכהן שיעורם שוה, **ורמינהו** - הרי יש להקשות על כך מברייתא אחרת, **מאימתי מתחילין לקרות קריאת שמע בערבית, משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות** [בלילות שבת], שזמן האכילה בערבי שבתות הוא בשעה מוקדמת יותר מאשר בימות החול, משום שהכל מוכן לסעודה מבעוד יום, **דברי רבי מאיר**. **וחכמים אומרים**, תחילתו של זמן קריאת שמע הוא **משעה שהכהנים שנטמאו וטבלו ביום וקאין** [-מותרים] **לאכול בתרומתן**. וסימן יש לידבר, אימתי הוא זמן זה שבו הכהנים זכאים לאכול בתרומה, **צאת הפוכבים**, שהוא סיום היום ותחילת הלילה.

מוסיפה הברייתא, **נאף על פי שאין ראיה גמורה**

לדבר, שצאת הכוכבים הוא הזמן בו מסתיים היום ומתחיל הלילה, מכל מקום יש זכר [-רמז מועט] **לדבר**, **שנאמר** לגבי עולי בבל שבנו את חומת ירושלים (נחמיה ד ט), **'ואנחנו עשים במלאכה ונחצים מחזיקים ברחמים, מעלות השחר עד צאת הפוכבים'**, וכיון שאין דרך בני אדם לעסוק במלאכתם בלילה וכן אינם מפסיקים את מלאכתם מבעוד יום, יש בפסוק זה רמז שהיום הוא הזמן שמעלות השחר ועד צאת הכוכבים, והלילה מתחיל מצאת הכוכבים ואילך.

מוסיפה הברייתא, **ואומר** עוד הפסוק שלאחריו (סד ד טו), שנחמיה אמר לעם **'והיו לנו הליילה משמר והיום מלאכה'**, כלומר, בלילה נשמור מפני האויבים, וביום נעסוק במלאכת הבנין. ויש מכך חיזוק לרמז שהתבאר, שהרי מבואר כאן שכל זמן המלאכה נקרא בלשון הכתוב

פרק ראשון - מאימתי

דף ב

מאימתי תחילת זמן קריאת שמע בערבית

א. למשנתנו ולחכמים ורבי יהושע ברייתא, משה שהכנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן נכנסים לאכול בתרומתן, דהיינו בצאת הכוכבים.

הקורא קודם זמן זה לא יצא ידי חובו, משום שנאמר 'ובשכבך' ואין זה לא שכיבה^א.

ב. לרבי חנינא, משה שהעני שאין לו נר להדליק בסעודתו נכנס לאכול פתו במלחי, דהיינו מעט אחר צאת הכוכבים.

מכך שבברייתא שנו שיטה זו כדעה בפני עצמה, מוכח: א. אין זה הזמן שהכנים אוכלים בתרומה, כי אם כן, במה הוא חולק על רבי יהושע. ב. זמן זה הוא אחרי שהכנים אוכלים, כי אם לא, במה הוא חולק על רבי אליעזר.

ג. לדעה א' בדעת רבי מאיר, משה שבעי אדם נכנסים לאכול פתם בערבי שבתות שהכל מוכן ומקדמים לסעוד.

ד. לדעה ב' בדעת רבי מאיר, משה שהכנים טובלים לאכול בתרומתן, דהיינו מעט קודם בין השמשות [וסובר רבי יוסי שזמן בין השמשות הוא כהרף עין לפני צאת הכוכבים, וקודם זמן זה הכתנים טובלים, וכיון שהוא סמוך לחשיכה נקרא זמן שכיבה^א].

ה. לרבי אליעזר בברייתא, משה שקידש היום בערבי שבתות, דהיינו תחילת בין השמשות [שזמן זה הוא ספק לילה ויש לפרוש בו ממלאכה].

ו. לרב אחא או רב אחאי, משה שרוב בני אדם נכנסים להסב בימות החול [פירוש אחר, בערב שבת^א].

עד מתי זמן קריאת שמע של ערבית

א. לרבי אליעזר, עד סוף האשמורה הראשונה [-שליש הלילה], ודורש 'ובשכבך' זמן התחלת שכיבה שבני אדם הולכים לשכב זה קודם וזה מאוחר.

ב. לחכמים, עד חצות, וסוברים שכל הלילה עד עלות השחר נחשב זמן שכיבה אלא שאמרו עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה.

היאך אנו מתפללים מנחה עד הערב, הרי גם אם לא נאמרה הלכה לא כרבי יהודה ולא כחכמים, אין נוהגים בשתי קולות שטות. ב. לרבי, משום שהלכה כאותם תנאים להלן שזמן ק"ש הוא משה שקידש היום או משה שבני אדם נכנסים להסב לסעודה בערב שבת שהוא מבעוד יום. והמבואר בירושלמי שקוראים את שמע כדי לעמוד בתפילה מתוך ד"ת, הכונה לקריאת שמע שהיו רגילים לקרוא קודם התפילה כמו שאנו אומרים 'אשרי'. ג. זמן זה הוא מעט קודם שמתחיל לאכול, ועד שמכניס לו את הסעודה קורא ק"ש ומתפלל, שהרי כשהגיע זמן ק"ש אסור להתחיל סעודה. תוס' (ד"ה משעה). ג. ואין לומר שזה קודם לזמן שהכתנים אוכלים, והזמן של עני קודם לקידוש היום, או שקידוש היום קודם לזמן של עני, שהיא מסתבר לחלק כל כך בשיעורי זמן שכיבה. תוס' (ד"ה ואי).

ג. לרבן גמליאל, עד עלות השחר, וסובר שלא עשו שייג' להרחיק את האדם מעבירה. ד. לבריתא, עד שעה שמיסים העני את סעודתו, ודורשים 'ובשכבך' תחילת זמן שכיבה^א. [ה. לרבי שמעון בן יוחי בשם רבי עקיבא (ה), עד הנץ החמה].

איזה מצוות זמן עד עלות השחר ובאיזה מן חכמים גזרו עד חצות

א. לחכמים ורשב"ג, קריאת שמע של ערבית. ונחלקו האם גזרו בזה עד חצות: לחכמים, גזרו כדי לזרז את האדם שלא יסבור שיש לו עוד שעות, ובתוך כך יעלה השחר ויעבור הזמן. לרשב"ג, לא גזרו.

ב. קרבנות הנאכלים ליום ולילה כגון חטאת, אשם, כבשי עצרת, מנחות ותרודה, מעיקר הדין מצוות אכילתן הוא עד עלות השחר [וא"כ נעשים נותר שנאמר 'לא יניח ממנו עד בוקר' (רש"י)]. וגזרו חכמים עד חצות כדי שישלש באכילתן לאחר עלות השחר ויתחייבו כרת. ג. הקטר חלבי קרבנות ואברי עולה

ד. אין לומר שזו דעה אחת ברבי מאיר ונכנסים להסב בערב שבת בזמן שהכתנים טובלים, כי אם כך רבי מאיר היינו רבי אחאי לפרוש השני ברש"י, שפירש שהזמן שרוב בני אדם נכנסים להסב היינו בערב שבת. ועוד, שלא מסתבר לומר שבני אדם ממחרים כל כך לאכול בערב שבת כאותו זמן שהכתנים טובלים שהוא מבעוד יום קודם הערב שמש. תוס' (ד"ה קשיא - הראשון). ה. רבי יהודה שסובר שזמן ק"ש הוא מפלג המנחה [מבואר בתוס' (ב) ד"ה מאימתי] אינו דורש כלל 'בשכבך' שצריך זמן שכיבה. תוס' (ד"ה אמר). ו. אין לומר שזמן זה הוא אותו זמן שהכתנים נכנסים לאכול בתרומתן, כי א"כ רבי אליעזר היינו רבי יהושע. תוס' (ב) ד"ה קשיא - השני). ז. רש"י (ד"ה נכנסו). ולפי זה, הוא כדעה א' בדעת רבי מאיר. ח. רש"י (ד"ה סיפא).

א. ואנו מתפללים ערבית וקוראים ק"ש מבעוד יום, רק כדי להתפלל מתוך דביו תורה, וחובה לחזור ולקרוא משתחשך, ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מיטתו, יוצא. רש"י (ד"ה עד). והקשה תוס' (ד"ה מאימתי): א. מנהג העולם לקרוא סמוך לשכיבה רק פרשה ראשונה ולמה אין קוראים א' פרשיות. ב. הרי בערבית צריך לגביר שתי לפניה ושתים לאחריה. ג. להלן (ה) מבואר שק"ש על המיטה היא רק להגן ממוזיקים ולכן ת"ח אינו צריך לקרוא. ובמה יוצא ת"ח ידי מצות ק"ש. ד. זו דעת רבי יהושע בן לוי שתפילות באמצע תיקונים דהיינו בין שתי ק"ש, והרי ההלכה היא כרבי יוחנן שקוראים ק"ש בערבית לפני התפילה. על פי כרן תוס' שיצאים ידי חובה בקריאת שמע בתפילה. והעטע: א. לר"ח, משום שהלכה כרבי יהודה (להלן כו.) שזמן תפילה מנחה עד פלג המנחה, ואח"כ מתחיל זמן ערבית וק"ש. וקשה על פירוש,